

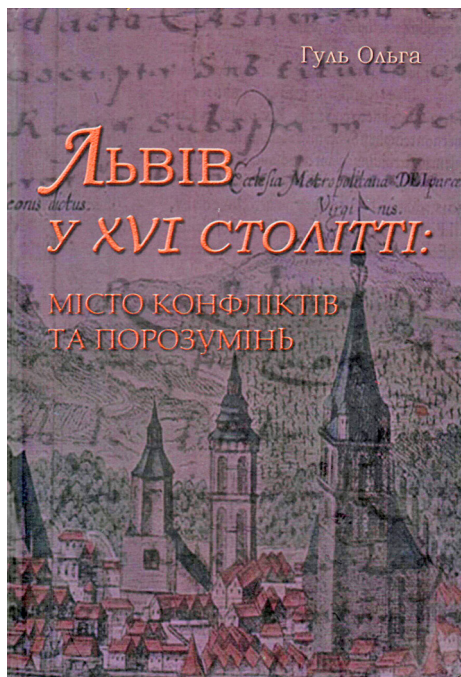
Дмитро Гордієнко

[Рец. на:] Ольга Гуль, *Львів у XVI столітті: місто конфліктів та порозумінь* (Л., НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського 2018), 304 с.

DOI: 10.5281/zenodo.6350437

Українська історіографія межі пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу поповнилася ґрунтовним монографічним дослідженням Ольги Гуль, присвяченому головному тогочасному українському місту – Львову. Безпосередньо дослідження зосереджено на вивченні суспільства Львова, конфліктів, що виникали у міському середовищі, стратегій їх подолання та полагодження. Під конфліктом дослідниця розуміє боротьбу “двох сторін, яка може набувати різних форм, і це не тільки збройна сутичка, але й судова суперечка, конкуренція, суспільне напруження, пасивний протест чи суперечність інтересів” (с. 18), водночас у поняття міста авторка включає як середмістя, так і передмістя, що у випадку пізньосередньовічного Львова видається цілком виправданим. Львів був строкатим містом, що складалося з чотирьох основних релігійно-етнічних груп, чи “націй”: католицької (поляки, німці, італійці, англійці, шотландці), православної (українці та греки), вірменської та єврейської. Львів був центром трьох архієпископств – католицького, православного та вірменського. Та попри таку строкату палітру, як зазначає О. Гуль, “міщани Львова відносно мирно співіснували й співпрацювали” (с. 10).

XVI ст. обрано для дослідження як період, коли Львів переживав свій “велич і розквіт”, зумовлений європейським значенням міста як торговельного посередника між сходом і заходом. Дослідниця вдало вписує місто, його господарку, соціум у загальноєвропейський контекст. Дійсно, революція цін, яку переживала західна Європа після відкриття Колумбом Америка в 1492 р., зумовлена девальвацією грошей через масовий наплив золота з Нового Світу, відкрила значні можливості перед Східною Європою і Львів сповна скористав з міжнародної кон’юнктури, що склалася. Проте вписуючи Львів у загальний – польський та європейський контекст – авторка показує й місцеву, львівську специфіку. Однак український контекст прослідковується слабо,

паралелі з українськими пізньосередньовічними містами майже не проводяться, хоча з другої половини досліджуваного століття (з Люблінської унії) більшість українських земель були об'єднані в рамках однієї держави Речі Посполитої. Очевидно це зумовлено не так гіршим вивченням інших українських пізньосередньовічних міст (що є правда), як тим фактом, що в основу монографії покладено відповідну дисертацію авторки, захищену в Любліні. Таким чином книга презентує український текст польського Львова. З іншого боку, дослідниця цілком коректно вживає етнонім 'українці' на означення місцевого населення, а не 'рутени' чи 'русини' як то інколи фігурує в історіографії.

Джерельну базу дослідження складають переважно міські книги Львова XVI ст., книги Львівського та Белзького гродських судів, метрики, наративні джерела тощо. На жаль, авторка проводить класифікацію джерел за місцем зберігання, що дає уявлення лише про географію розпорошення джерельної бази, але не про саму джерельну базу, її інформаційний потенціал. Проте разом зі значною історіографією, джерельна база дослідження уможливила авторці написання ґрунтовної і цікавої монографії. Можна лише пожалкувати, що авторка майже не використала доробок М. Грушевського, V-й та VI-й томи "Історії України-Руси" якого містять значний львівський матеріал XVI ст. (у списку використаної літератури присутній лише VI-й том, на який є один-єдиний покликання у тексті на с. 40).

Виклад матеріалу побудовано за хронологічним принципом, однак поділ на першу та другу половину XVI ст. є досить умовним. Очевидно такий поділ був зумовлений вимогами до структуризації дисертації. Виклад матеріалу проводиться за конфліктами, за ними ж варто було й структурувати монографію. Основним розділом передує загальний, в якому розкривається суспільство Львова XVI ст. У визначенні кількості мешканців Львова О. Гуль йде за М. Капралем і приймає для другої чверті століття цифру в 6,7–7 тис. осіб, а на третю чверть – 14–14,5 тисяч осіб у середмісті та передмісті. Натомість в аналізі кількості ремісників міста на кінець XVI ст. дослідниця пристає до цифри 6 тисяч, що складало "понад 25 % населення тогочасного

Львова” (с. 65). Отже загальна кількість населення мала б складати близько 24 тисяч, що вступає в суперечність з попередніми цифрами. Та в будь-якому разі, як для пізнього середньовіччя, Львів був досить великим містом, “одним з найбільших осередків Корони Польської” і України також.

У правовому плані, як і загалом в європейських містах, містяни Львова ділились на повноправних громадян (*cives*) та негромадян (*incolae*), обмежених у своїх громадянських та майнових правах. Повноправних громадян нараховувалося лише 25–30 % населення міста. Ця група складалася переважно з католиків, решту (*incolae*) становили некатолицькі етнічні групи – українці, вірмени, євреї тощо. Така ситуація визначалася нормами магдебурзького права. Відтак лише з 1539 р. – з часу відновлення єпископської православної катедри у Львові спостерігається поживлення активності українського елемента. З інших некатолицьких націй найбільшими були греки, вірмени та євреї. Останні мали свої громади в середмісті та Краківському передмісті, що утворювали два окремі кагали. В середмісті єврейський квартал утворював “окреме місто”, відділене від іншого брамою, що замикалася двома замками – “одним зовні, щоб євреї не проникали на територію міста, іншим із середини, щоб вберегтися від антиєврейських погромів” (с. 42). Відмічає дослідниця і той факт, що “на відміну від інших міст, де були численні скупчення представників юдаїзму (Краків, Познань, Люблін), у Львові євреї зазнавали значно менше гонінь, можливо тому, що міська рада застосовувала щодо них такі ж обмеження, як і до представників інших релігійно-етнічних груп” (с. 47–48). Загалом за етнічним складом на першу половину XVI ст. у середмісті та передмісті Львова ситуація складалася такою: поляки склали 38 %, українці – 24 %, німці – 8 %, євреї – 8 %, вірмени – 7 %, та ще 15 % населення склали католики невизначеного етносу. Таким чином жодна спільнота не утворювала монобільшості, що й уможливило співжиття такої строкатої громади, а також помічену авторкою специфіку розташування національних кварталів не лише в передмісті, а й середмісті Львова (хоча порівняння проведено з Краковом та Любліном, припускаю, що порівняння з іншими українськими містами дало би більше спільного, ніж відмінного, хоча в Україні “законодавцем моди”, очевидно, був саме Львів).

Соціальна структура міста була типовою для пізньосередньовічної Європи і поділялася на патриціат, що складався переважно з багатих купців та частково ремісників; поспільство – ремісники, дрібні купці, корчмарі тощо, та плебс – особи без громадянства, що не володіли майном у місті. Проте, як зазначає О. Гуль, чітких меж між цими групами не було.

Після львівської пожежі 1527 р. кількість будівельників-іноземців складала 42 %, з яких 26 % були італійцями. Це дає відповідь зокрема на питання про “польське посередництво” у поширенні ренесансу в Україні. Факт, що

кожен четвертий будівельник-іноземець був італійцем вказує на те, що новий стиль в Україну принесли не поляки, а самі ж італійці. Тому немає жодних підстав говорити про польське посередництво. Навіть, якщо в Україну прибували не першорядні майстри, це були майстри-італійці, тим самим український, як і польський, ренесанс постав безпосередньо на італійських зразках, без будь-чийого посередництва. Звісно, в подальшому на нього наклалися місцеві, зокрема польські, вірменські тощо традиції, що в підсумку й створило локальний український варіант європейського ренесансу.

Також цілком типовою для міст на німецькому праві була й структура міського самоврядування Львова, що складалася з міської ради, судової лави та зібрання поспільства. Специфікою Львова було обрання бурмистра з-поміж членів діючої ради, чим запобігали узурпації влади однією особою. До юрисдикції міської ради належала вся територія міста – середмістя, передмістя та міські села. Окрім того з 1444 р. міська рада Львова мала повноваження апеляційного органу для всього Руського воєводства.

Перший конфлікт, що виник у Львові в XVI ст. та досліджений у монографії, є виступ містян проти зловживань ради в 1519 р. Конфлікт був спричинений турецькою загрозою, що на початку століття наблизилася до стін міста, та стихійними лихами – повенями, що завдали суттєвої шкоди місту в 1504 та 1511 р. Оливи в огонь підливали й приклади суспільних виступів проти міського олігархату в інших містах Польської Корони, зокрема українських. Однак, основними причинами виступу львів'ян проти міської ради 1519 р. були “значні фінансові труднощі”, себто виступ був в основі не політичним, а соціальним. Обидві сторони намагалися діяти в легальних рамках й апелювали до королівської влади.

Окрім протистояння міської громади та ради, конфлікти виникали й між різними владами, зокрема радою та старостами. У протистоянні з патриціатом львівське поспільство зазнало поразки. Запровадження ж уряду лонгера та колегії *Decemvirum* було не стільки “вагомим досягненням”, як певною компенсацією містянам за втрату політичних прав. Позаяк конфлікт закінчився встановленням у місті олігархії, соціальна напруга у Львові зберігалась й надалі.

Погіршення на початку XVI ст. соціально-економічної ситуації провокувало й між- та внутрішньокорпоративні, а також міжетнічні конфлікти. Останні виникали на економічному підґрунті – неповноправності некаатолицького населення Львова. Найбільше обмежень у цей час зазнала єврейська громада Львова. З іншого боку, попри всі утиски, упродовж усього досліджуваного століття спостерігалось зростання чисельності єврейської громади в місті.

Невирішеність суспільних суперечностей першої половини XVI ст. зумовила потужний соціальний конфлікт 1570-х років. “Безпосереднім приводом

міщанського виступу у Львові була також пожежа східної частини міста у 1571 р., під час якої згорів міський арсенал” (с. 126), відбудова якого потребувала значних коштів, здобути які рада прагнула через збільшення податкового навантаження на населення. Іншою причиною конфлікту було чергове урізання політичних прав містян – “впродовж 1573–1576 рр. у місті не проводили вибори” (с. 129), що поглиблювалось суперечкою між міською радою та старостою Миколаєм Гарбуртом. За справедливим припущенням авторки, спонукав до виступу львівських міщан позитивний приклад соціальних конфліктів в інших містах Польської Корони. Однак, відповідно до Мальборського декрету від 25 травня 1577 р., містянам не вдалося в короля досягнути позитивного вирішення усіх скарг. Рішення короля виявилось компромісним. Найбільшим здобутком поспільства можна вважати заборону запровадження нових податків без згоди всіх громадян, а також здобуття права обрання своїх представників до колегії “сорока мужів”. Позаяк були збережені всі привілеї ради, конфлікти тривали й надалі.

Важливим для розуміння соціальної взаємодії є наголос авторки на організованості спротиву. Представляли поспільство представники цехів на чолі з шістьма лідерами, що репрезентували громаду в королівському суді. Безпосереднім же лідером опозиції був Ян Зайдліч, що “був пов’язаний із владною елітою Львова родинними зв’язками” та належав до числа найбагатших львівських купців. За висновками О. Гуль, “його власність перевищувала матеріальні надбання деяких представників владної еліти Львова” (с. 155). Ян Зайдліч мав особистий конфлікт з радою, тому невдоволення поспільства виявилось йому на руку, що він вдало й використав. Решта лідерів – Ян Ганшорн, що за майновим становищем “не поступався найбагатшим громадянам Львова”, Якуб Сошка, Ян Шольчік, Ян Недзведзь та Ян Ожешек також були знаними й впливовими громадянами Львова. Однак, саме лідерство двох заможних та впливових осіб, а не “простих хлопців із народу”, й стало вирішальним чинником певного успіху, здобуття поспільством низки привілеїв, насамперед утворення колегії “сорока мужів”, що репрезентувала в місцевому самоврядуванні “третій стан” Львова. Натомість Ян Зайдліч не зміг вповні досягнути особистої мети і був змушений відмовитись від львівського громадянства.

Якщо боротьба за соціально-політичні права об’єднувала все поспільство Львова, українці та вірмени змушені були вести боротьбу ще й за зрівняння в правах із католицьким населенням міста. Окремо свої права у протистоянні з міською радою та руським воєводою виборювали львівські євреї. При цьому вірмени та євреї досягли майже повного зрівняння в економічних правах з католиками, чого не можна сказати про українців. Саме місцеве українське населення, як відмічає дослідниця, особливо з німецькою колонізацією Львова, опинилося в найгіршому соціально-економічному становищі – воно

“стало чужим на своїй землі, тому намагалося всіма способами боронити права і традиції” (с. 206). Особливо ж ситуація погіршилася після Берестейської унії 1596 р., з укладенням якої українці Львова зазнавали переслідування і за не визнання унії.

Попри всі суперечності “суспільні конфлікти у Львові мали мирний характер. Порівняно з іншими містами Корони Польської, тут не зафіксовано переворотів та кривавих погромів” (с. 205). На думку О. Гуль, це було зумовлено відсутністю у Львові реформаційних закликів, хоча у вступі авторка зазначає про поширення у місті ідей як ренесансу, так і реформації, що мали вносити в міський простір елементи додаткового соціального напруження. Однак ця теза залишилась не розкритою і навіть спростованою в дослідженні. Таким чином, причина більш-менш спокійного полагодження конфліктів криється саме в мультиетнічності та багатокультурності населення Львова, відсутності етно-релігійної монобільшості в суспільному просторі міста, що змушувало до пошуку компромісу, облаштування мирного, безконфліктного співжиття.

Загалом книга являє собою ґрунтовне, цілісне дослідження. Можна впевнено стверджувати, що українська медієвістика поповнилась поважною урбаністичною працею. Дослідниця не вдається до широких роздумів чи узагальнень, а на джерельному матеріалі послідовно відтворює картини суспільних конфліктів Львова XVI ст. Книга містить 3 додатки, з яких у перших двох опубліковані джерела: 1) Реляція возного у справі скарги міщан міста Львова на райців від 28 серпня 1576 р. та 2) Скарги міщан проти дій міської ради; 3-м додатком є зведена таблиця, в якій авторка представила кар’єрний ріст членів першої каденції колегії “сорока мужів”. Поважний список використаних джерел та літератури не лише презентує джерельну базу дослідження, а й закладає надійне підґрунтя для дальшого вивчення пізньосередньовічного Львова. Орієнтуванню у книзі сприяє й доданий іменний покажчик. Таким чином, книга представляє значний інтерес для медієвістів, загалом істориків України, а будучи написаною легкою, бездоганною українською мовою й для широкого загалу читачів.